

**Когнітивні механізми вторинної номінації
(у контексті праці О. О. Потебні «Про зв'язок деяких уявлень у мові»)**

Людмила Педченко

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
(майдан Свободи, 4. 61022, м. Харків, Україна);
e-mail: l.v.pedchenko@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8603-293X>*

Статтю присвячено дослідженню когнітивних механізмів вторинної номінації в слов'янських мовах із опорою на ідеї О. О. Потебні, викладені у праці «Про зв'язок деяких уявлень у мові». Актуальність дослідження зумовлена потребою поглибленого осмислення процесів семантичного розвитку лексики та виявлення внутрішньої вмотивованості так званих етимологічно «темних» слів. Метою роботи є встановлення когнітивних зв'язків, що лежать в основі творення вторинних номінацій, на матеріалі слов'янських лексем із коренями *баб-* і *дід-дед-*, які функціонують у предметних значеннях.

У дослідженні застосовано системний когнітивно-онимасіологічний підхід, що дає змогу розглядати лексичні одиниці в межах семантичних рядів і виявляти закономірності їхнього розвитку. Проаналізовано широкий спектр мовних даних із різних слов'янських мов і діалектів, що демонструють регулярне набуття словами із зазначеними коренями значень, пов'язаних із предметами, які мають ознаки вертикальності, опори, твердості.

Установлено, що спільним інтегральним компонентом вторинних значень є семантика «вертикально розташованого твердого предмета», що може бути інтерпретована через давній зв'язок уявлень «старість – дерево – вертикальність», описаний О. О. Потебнею. Показано, що цей зв'язок відображає сформовану в мовній свідомості «звичку думки», яка визначає напрями семантичної деривації. Доведено, що навіть етимологічно непрозорі лексеми можуть мати внутрішню змістовну вмотивованість, зумовлену певними когнітивними моделями.

Отримані результати підтверджують продуктивність когнітивного підходу до вивчення семантичної еволюції та відкривають перспективи подальших досліджень універсальних і специфічних механізмів вторинної номінації.

Ключові слова: вторинна номінація, когнітивна лінгвістика, уявлення, внутрішня форма слова, семантична мотивація, О. О. Потебня, слов'янські мови, онимасіологія.

Багатогранна творча спадщина О. О. Потебні досить глибоко досліджена. Ідеї великого вченого осмислюються, переосмислюються й розвиваються кожним новим поколінням філологів, філософів, психологів, проте величезний евристичний потенціал, закладений у працях О. О. Потебні, ще далеко не вичерпаний. Вони продовжують бути джерелом творчої енергії для розв'язання як широких, глобальних проблем, так і окремих питань сучасної філологічної науки.

Ця стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної лінгвістики – проблемі вторинної номінації. Ми ставимо за мету, спираючись на ідеї О. О. Потебні, на підставі розгляду змістовної вмотивованості низки етимологічно «темних» слів, наявних у різних слов'янських мовах і діалектах, виявити певні когнітивні механізми творення вторинних номінацій.

Емпіричну базу дослідження склали слов'янські лексеми, похідні від лексем *баба*, *дід/дед*, у предметних значеннях.

У цій роботі ми звертаємося до однієї з ранніх праць О. О. Потебні – «Про зв'язок деяких уявлень у мові» (1864) [11].

Під уявленням Потебня розуміє «той ознаковий елемент, за допомогою якого слово виражає зміст думки» [11, с. 2]. «...Власне значення слова, – вважає О. О. Потебня, – не є повним змістом думки, пов'язаної зі словом, а лише однією ознакою, що позначає цю думку; ... слово є уявленням думки» [11, с. 2]. Отже уявлення, за Потебнею, є по суті мотивувальною ознакою, на базі якої утворюється слово, його внутрішньою формою, формою думки. «Зміна значень одного й того самого слова та творення від відомого слова нових, – продовжує О. О. Потебня, – встановлює насамперед зв'язок уявлень, а потім – усього того, що мислиться через уявлення. У цьому встановленні зв'язку виявляється вплив мови на думку. Прийняте в мові поєднання уявлень стає вихідною точкою для всіх, хто говорить цією мовою» [11, с. 2].

Ідея О. О. Потебні про вплив мови на характер мислення носіїв певної мови знаходить подальший розвиток у межах сучасної когнітивної лінгвістики,

яка постулює двосторонній характер зв'язку між мовою і мисленням. Взаємозв'язок між мовою і мисленням, вчені вбачають у тому, що мова є знаряддям формування, засобом вираження і повідомлення думки, що основні розумові категорії, одиниці мислення (поняття і судження) виражаються засобами мови, певними мовними одиницями: поняття виражаються окремими словами або словосполученнями, судження – пропозиціями [13]. Мовні одиниці відтворюють, конденсують і зберігають результати мисленнєвої діяльності певної етноспільноти. Мовний знак як «жива клітинка» етномовної свідомості несе в собі приховану енергію (потенційну модель) культурної поведінки, а система значень відображає систему самої етнокультури [18, с. 44]. Досліджуючи проблеми адекватності перекладу, Т. В. П'ятничка зазначає, що «люди сприймають аспекти об'єктивної реальності лише у той спосіб, який мовна система здатна описати засобами свого лінгвістичного арсеналу» [10, с. 173]. Мисленнєве освоєння світу людиною відбувається крізь призму її мови, отже мова і мислення є взаємообумовленими, взаємопов'язаними.

К. В. Тараненко, розмірковуючи над визначенням мовної картини світу, стверджує, що «мовна картина світу – це система уявлень про світ, які, проходячи крізь людське пізнання, стають ментальними конструкціями, віддзеркаленими на всіх рівнях мовної системи, і можуть бути передані іншим членам спільноти засобами національної мови» [17, с. 41]. Таким чином уявлення про зовнішній і внутрішній світ, відтворені у мовній картині світу, через мову транслюються наступним поколінням, тобто впливають на характер мислення етносу. І. Качур, яка досліджує взаємозв'язок мови та реальності, стверджує, що вивчаючи нову мову, людина починає дивитися на світ крізь призму іншої культури. Отже, мова може впливати на людське сприйняття світу [8, с. 45].

Яким же чином відбувається трансляція мовних зв'язків і відношень у когнітивну сферу? На один із можливих механізмів указує Потебня. «Відоме поєднання уявлень, – пише вчений, – прийняте в слові одного кореня, неодноразово повторюється у словах інших коренів; подальші утворення підпорядковуються аналогії з попередніми. Так, наприклад, у кількох словах різного походження помітний один і той самий перехід від швидкого руху до хитрості й розуму. Повторення однакового способу поєднання формує звичку думки [виділено нами – Л.П.]» [11, с. 2–3]. Саме цією властивістю мовного мислення, очевидно, пояснюється обмеженість свободи вибору («випадковості») ознаки номінації (мотивувальної ознаки). Ознаки, на основі яких утворюються первинні, а потім і вторинні номінації, здаються випадковими лише тоді, коли розглядаються

окремі лексеми поза тими семантичними рядами, до яких вони належать. Натомість у межах семантичного ряду, певної семантичної групи мотивувальні ознаки найменувань зовсім не постають як випадкові.

Системний підхід до ономаціологічного аналізу дає змогу виявити закономірний характер семантичного розвитку лексем, які, на перший погляд, позбавлені змістовної вмотивованості (під змістовною вмотивованістю, за Т. Р. Кияком, розуміємо «здатність внутрішньої форми відобразити найрелевантніші ознаки мовного змісту слова чи вислову» [9, с. 77]).

Продуктивність такого підходу спробуємо продемонструвати на прикладі семантичного розвитку групи слів із коренями *bab-* і *did-/ded-* у різних слов'янських мовах і діалектах.

Згідно з етимологічними даними, заг.-сл. *baba* мало значення «стара жінка», пор. лит. *boba* – «стара жінка, бабуся», латин. *bāba* – «те саме» лтс. *bāba* «те саме»; давнє слово з дитячої мови, іє. **bābā* або **bhābhā*, утворене шляхом повторення того самого складу, як і в інших словах подібного типу [7, т. 1, с. 102]. Слово *did*, що походить від псл. *dědъ* «батько матері або батька; стара людина», виникло також у дитячій мові внаслідок редуплікації приголосного *d* з голосним; до псл. *dědъ* найближчі лтс. *dėds* «стара людина; опудало», *dėdėt* «кволіти» (лит. *dėdė* «дядько» є запозиченням із слов'янських мов), гр. *τήθη* «бабуся», *τήτις* «тітка», *δέτος* «дядько», *δεία* «тітка»; пор. також тур. *dede* «дід»; зближення з лит. *didis* «великий» [7, т. 2, с. 86]. Як свідчать наведені мовні дані, значення «дід» для праіндоєвропейського *dhēdh-*, слов. *dědъ* не було первісним. Початкове значення кореня *dhēdh-* – «дід, баба, загальне звертання до старших». Отже, домінантною семантичною ознакою, що формує етимологічні значення цих слів, очевидно, є сема «старий, старший».

Аналізуючи сучасну семантику слів *баба*, *did/ded* та їхніх дериватів, ми виявили, що в різних слов'янських мовах поряд із уживанням їх як термінів спорідненості, назв предків, демонологічних персонажів, рослин, тварин тощо ці лексеми досить регулярно набувають предметних значень. Так, похідні від прасл. **baba* мають наступні значення: болг. *баба* «старе дерево» [6, т. 1, с. 54–55]; макед. *банка* ««товсте дерево (балка), що знаходиться у воді під колесом»» [19], *бабура* «велика голка» [22, т. 1, с. 113], *бабушка* «велика голка» [22, т. 1, с. 115]; с.-хорв. *баба* «крокви, балка», «опора мосту», «опора веретена верхнього млинового жорнова», «важіль, підйомна стріла», «шляховий межовий знак», *бабак* «рукоятка коси», «поперечна рукоятка на веслі» [2, т. 1, с. 93–95], *bābka* «коваделко для відбиття коси» [22, т. 1, с. 115], *bābica* «коваделко для відбиття кіс», «стовп у будівництві» [22, т. 1, с. 115]; словен. *babke* «кістки ніг у телят и овець» [1, с. 7]; чеськ. *babka* «стебло», «пеньок чи корінь»»,

«брусок для відбиття коси», «старе дерево» [3]; словацьк. *babka* «брусок для відбиття коси», діал. *barpa* «коваделко, брусок» [22, т. 1, с. 116]; укр. *баба* «колода, чурбан з рукоятками для вбивання паль або утримання землі» [16, т. 1, с. 16]; «важка підвісна довбня для забивання паль; ручна довбня для забивання паль або утримання землі», ст.-укр. *бабка* «опора, стовпчик», «коваделко» [7, т. 1, с. 104–106]; білор. *бабка* «коваделко, підставка, ніжка» [23, т. 1, с. 72–73].

Найбільш широкий спектр предметних значень у лексемі *баба* і похідних від неї спостерігається в діалектах російської мови: *баба* «вертикальний стовп у колодязного журавля, на якому укріплено жердину, що рухається вгору і вниз, або тонка колода з баддею або з відром» *Іркут., Арх., Олон., Волог., Сиб., Якут.*, «приспособлення для намотування ниток з мотка на клубок, що складається з триніжка із залізним шпилем нагорі, на якому обертаються дві покладені навхрест плоскі палиці з вертикальними кілочками на кінцях; на них розтягнутий моток ниток» *Арх., Олон., Новг., Перм., Кемер., Том.*, «дерев'яний триніжок із залізним шпилем нагорі – підставка з віссю для мотовила, на яке мотається пряжа при підготовці основи» *Свердл.*, «забитий у землю клин із широкою плоскою верхівкою, яку ставлять кулю у грі» *Перм.* [14, с. 15]; *бабина* «колодязний журавель» *Волог., Калін., Сиб.*, «вертикальний стовп біля колодязного журавля». *Урал., Волог.*, «ступиця в колесі» *Пск.*, «стовпи в огорожі, через які простягають глоди (жердини)» [14, с. 19]; *бабка* «стовп, що служить для опори чогось», «вертикальні стовпи під дахом хати, на яких тримається видовбана колода, покладена вздовж усієї вершини даху, щоб міцніше трималася солома» *Волог.*, «точені дерев'яні стовпчики біля ганку чи гратчастої огорожі присадника навколо будинку» *Ворон.*, «вкопані в землю короткі стовпи, на які ставиться селянський будинок». *Кіров.*, «підставка, вертикальний стовп у колодязного журавля, на якому укріплено жердину з цебром» *Кіров.*, «стовпи біля польових воріт (заварів) з отворами, в які вставляються жердини (завір'я)» *Волог., Півн.-Двін.*, «товстий кілок у тині, що не вбивається, а закопується» *Твер.*, «вкопаний у землю короткий стовп» *Вят.*, «тичина в середині суслонів жита» *Півн.-Двін.*, «підставка на трьох ніжках, на якій зміцнюється пристрій для перемотування пряжі» *Петерб., Новг., Вят., Смол.*, «пристрій для рукоділля, що складається з дощечки та вертикального стовпчика» *Смол.*, «вкопаний у землю стовп приблизно на зріст людини і 15–20 см. у діаметрі для «верстки» (скручування) ялинових лозин, що йдуть на «звивки» *Новг., Волог.*, «у грі в м'яч – палиця, кілочок, встромлений в землю на деякій відстані від

граючих для позначення кордону» *Курськ., Орл.*; *бабки* «пара коротких залізних стрижнів на човні для намотування причалу» *Нижній Дон*, «дерев'яний брус, вставлений вертикально у днище плоту» *Том.* [14, с. 21–22].

Як зазначає дослідник українських термінів спорідненості А. А. Бурячок, протягом історичного розвитку слова *баба, бабка* поширили семантику більше, ніж будь-яка інша назва спорідненості. Розширення це відбувалось в основному внаслідок зовнішніх асоціацій, рідше – за внутрішньо-психологічною схожістю та сферою функціонування [5, с. 54].

Лексема *дід/дед* та її похідні у слов'янських мовах також розвили предметні значення: укр. *дід* «сніп соломи або очерету, зв'язаний так, що половина верхівок з одного боку, а половина – з другого; *дедóк* «моталка, прилад для перемотування пряжі в клубки» [7, т. 2, с. 89–91]; білор. *дзядкі* «виступ над задньою віссю у возі», *дзедóк* «гвинт», *дзядóк* «пристрій для скручування ниток» [23, т. 3, с. 45–47]; пол. *dziad* «деталь у млині», *dziadki* «вертикальна (під стіною) дошка на лаві; теслярська робоча лава», *dziadek* «останній сніп, зібраний з поля; опудало з соломи», *dziadki* «копиці сіна на полі» [4]; чеськ. *dědek* «пристрій для притримання дерева, що обробляється» [3]. У говірках російської мови лексема *дед* має значення «дерев'яний поплавець у вигляді хрестовини з кілком, що стирчить посередині» *Пск.*, «середній кіл у рибальського снаряда, «курка»» *Пск.*, «підставка для скіпи, світець» *Зах.* [15, с. 328]; *дедка* «використовувана як весло жердина, до кінця якої підшита дошка для захоплення води та упору на неї» *Астрах.*, «рукоятка весла» *Волог.* [15, с. 329]; *дедко* «рукоятка весла» *Волог.*, «основа пристрою для намотування та розмотування ниток» *Ленінгр.* [15, с. 330].

Очевидно, що всі наведені значення об'єднує інтегральний семантичний компонент – «щось, що має форму стовпа, жердини, палиці, розташоване переважно вертикально, опора». На поверхневому (актуальному) рівні сучасної мовної свідомості встановити зв'язок між цими значеннями та первісною семантикою відповідних лексем надзвичайно складно. Показово, що в словниках вони часто тлумачаться як омонімічні. Не надають пояснення предметних значень наведених лексем і етимологи. Так, О. Г. Преображенський, виводячи слово *бабашка* «поплавок на вудці» від *баба* «короткий стовпчик, чурбан», нічого не говорить про походження останнього [12, с. 10]. Не знаходимо переконливої етимології цих лексем і в «Етимологічному словнику української мови» [7]. О. М. Трубочов, зазначаючи, що слово *баба* здавна має тенденцію до розширення значення (пор. значення «баба, жінка, заміжня жінка») і що фіксуються випадки перенесення на неїстоти [20, с. 100], не пропонує семасіологічного обґрунтування такого семантичного переходу.

Однак розгляд досліджуваних лексем у ширшому лінгвокогнітивному контексті дає змогу виявити певний семантичний зв'язок між їхніми первинними та вторинними значеннями.

Надзвичайно цікавими й цінними в цьому плані є спостереження О. О. Потебні. Розмірковуючи про зв'язок понять *роду* та *росту*, виявлений у слов'янському фольклорі, О. О. Потебня доходить висновку про зв'язок уявлення про людське життя з ростом дерева і взагалі рослини. «На підставі деяких слів можна думати, що спостереження за змінами людини з часом було зроблено не безпосередньо над людиною. Спочатку були помічені й названі словом зміни дерева, і ці зміни стали образом та поясненням віку людського» [11, с. 4]. Отже позначення вікових змін людини первісно могло здійснюватися за аналогією зі змінами у рослинному світі. «На безмовне питання: що таке вік, зрілість, старість тощо, – продовжує Потебня, – людина відповіла собі: це те саме, що фази росту дерева; вона відповіла так, назвавши старість людини словами, які раніше позначали лише явища рослинного життя. Так були пов'язані в думці два різні явища» [11, с. 4].

Ознакою дорослого дерева, за О. О. Потебнею, є те, що воно розташоване у просторі перпендикулярно до поверхні землі, тобто воно стоїть прямо, міцно, що воно високе. «Звідси будівельний, високий ліс називається *стоячим*: “вище лісу стоячого”» [11, с. 4]. О. О. Потебня наводить численні слов'янські лексеми, що демонструють зв'язок образу дерева та вертикального напрямку: «серб. *дубити* “стояти прямо” (від *дубь* у значенні “дерево” взагалі), *дупке*, пск. *в дибка*, “на задніх ногах, прямо, дибом, на дибках”; укр. *стромить* (і в інших слов'янських мовах), торчать, рос. обл. *стромко* “високо”, літ. *стремглав*, “сторч головою”, *стремнина* = серб. *стрмо* “крутизна”, чеськ. *strom* “дерево” (як те, що стоїть вертикально)» [11, с. 5]. Подібні семантичні зв'язки О. О. Потебня фіксує і в інших індоєвропейських мовах: «Стоячий (високий) ліс слугує образом людської старості в нім. *allt* (за Бошом – від кореня *apodh*, “рости”, звідки й лат. *altus* – “високий”), яке не лише саме по собі вказує на порівняння старості з високим (дорослим, зрілим) деревом, а й явно порівнюється з *Wald*» [11, с. 5].

Таким чином, уявлення про старість, за Потебнею, пов'язане з образом виростлого дерева, що стоїть вертикально, оскільки старість межує зі зрілістю, здоров'ям, силою.

Цей первісний зв'язок уявлень, трансформуючись і модифікуючись, виявляється в семантиці слів із різними коренями, формуючи в результаті когнітивну модель (у термінах Потебні – «звичку думки»).

Реалізацію цієї моделі демонструє, наприклад, етимологія прикметника *старий* – «той, що існує тривалий час», «який

прожив багато років», що походить від прасл. **starь* «старий; давній»; споріднене з лит. *stóras* «товстий, об'ємистий», дісл. *stórr* «великий, сильний, важний, мужній», дінд. *sthiráh* «міцний, сильний»; іє. **stā-r(o)*, похідне від **stā-* «стати, стояти» [7, т. 5, с. 308].

У межах розглядуваної когнітивної моделі може бути інтерпретований і семантичний зв'язок слів *древній* і *дерево*, які етимологи визнають генетично спорідненими. П. Я. Черних зазначає, що «ці слова належать до одного кореневого гнізда [і.-є. корінь **deru-* : **dr(e)u-* : *dreuā-*]. ... заг.-сл. **drevъnъ* : *drevъnъ* спершу означало “міцний (як дерево, як дуб)” > “сильний” > “той, що перевищує (інших)”, “попередній (іншим)”, звідси “давній”, “попередній”» [21, т. 1, с. 268].

Образ дерева згодом міг абстрагуватися та трансформуватися в образ будь-якого твердого предмета, що має видовжену, витягнуту форму (наприклад, стовпа, палиці, жердини тощо).

У цьому контексті видається цілком можливим припущення, що в семантиці досліджуваних нами слов'янських слів із коренями *бaб-* і *дeд-/дiд-*, яка поєднує первинне значення «старий» і вторинні предметні значення, пов'язані із семантичними ознаками «твердий», «видовжений», «розташований вертикально», має місце відтворення зафіксованої О.О. Потебнею «звички думки», що виражається у «зв'язку уявлень» старості, зрілості та вертикально стоячого дерева або предмета, який його символізує, – стовпа, палиці тощо, тобто будь-якої твердої опори.

Отже, аналіз лексем із коренями *бaб-* і *дiд-/дeд-* у слов'янських мовах, здійснений у когнітивному руслі з опорою на ідеї О. О. Потебні, засвідчив, що слова, які вважаються етимологічно «темними» у межах сучасної мовної свідомості, можуть виявляти внутрішню змістовну вмотивованість, детерміновану певними когнітивними механізмами. Вважаємо можливим припустити, що спільний семантичний компонент «вертикальність, опора, стійкість», який об'єднує вторинні предметні значення досліджуваних лексем, пов'язаний із давнім уявленням про старість і зрілість як про стан «виростлого», «прямо стоячого» дерева. Виявлений зв'язок між уявленнями «старість» – «дерево» – «вертикальність» ілюструє потебнянське положення про існування сталих когнітивних моделей («звичок думки»), що визначають напрями семантичного розвитку лексем.

Отримані результати підтверджують продуктивність системного когнітивно-ономасіологічного підходу до вивчення семантичної еволюції слів і демонструють можливість реконструкції прихованих мотиваційних зв'язків між первинними та вторинними номінаціями. Подальше дослідження передбачає розширення матеріалу й залучення інших семантичних груп для з'ясування універсальних і специфічних механізмів формування вторинних значень у слов'янських мовах.

Список використаної літератури

1. Bezljaj F. Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva Knjiga. A-J. Ljubljana. 1977. URL: https://archive.org/details/Bezljaj_ESSJ/Bezljaj_France_ESSJ_1/
2. Skok P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga jezika* Zagreb, 1971–1974. URL: <https://archive.org/details/etimologijski-rjecnik-hrvatskoga-ili-s-rpskogaj-jezika>
3. Slovník nářečí českého jazyka. URL: <https://sncj.ujc.cas.cz/>
4. Słownik gwar polskich. T. 7. z. 1 (20), Dużo-Dziama. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/43290/edition/24695/content>
5. Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. Київ, 1961.
6. *Български етимологичен речник* / ред. В. Георгиев. URL: <https://ibl.bas.bg/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA/>
7. *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* / ред. О. С. Мельничук. Київ, 1982–2012.
8. Качур І. Взаємозв'язок мови та реальності. *Філологічний часопис*, 2021 (1), с. 45–51. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232648>
9. Кияк Т. Р. Вмотивованість лексичних одиниць. Львів, 1988. 162 с.
10. П'ятничка Т. В. Мова, мовлення та мислення: теоретичні та практичні аспекти функціонування. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 30. С. 171-176. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.31>
11. Потебня А. А. О связи некоторых представлений в языке. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/bitstreams/0d9f54c6-414b-4a0e-9f6c-ba9f6282710b/download>
12. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 2 т. Т.1: А–О– URL: https://imwerden.de/pdf/lyapunov_slovar_preobrazhenskogo_1925_text.pdf
13. Слободянюк Т. Б. Питання взаємодії мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої активності студентів мистецького напрямку *Acta paedagogica volynienses*. 2022. Вип. 2. С. 159-164. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-16>
14. Словарь русских народных говоров. В. 2. URL: https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_narodnykh_govorov_vyp_02_b_1966__ocr.pdf
15. Словарь русских народных говоров. В. 7. URL: https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_narodnykh_govorov_vypusk_07_1972__ocr.pdf
16. Словник української мови : [у 3 т.] / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Київ : Горно, 1927–1928. Т. 1 : А–Г .
17. Тараненко К. В. Мовна картина світу як відображення національного характеру українців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 34 (73). № 4. 2023. С. 40–44. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/08>
18. Тимофіїва К. М. Мовна картина світу як відображення національного менталітету та її інтерпретація в сучасній лінгвістиці *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* № 7 (330), 2019. Когнітивістика та перекладознавство. С. 40–46. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-7\(330\)-40-46](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-7(330)-40-46)
19. *Тлумачний словник македонської мови* : електронний корпус / Інститут македонської мови ім. Крсте Мисиркова. URL: <https://makedonski.gov.mk/corpus/l/barpa-zh>
20. Трубачев О.Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. *Трубаев О. Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура*. Т.3. Москва, 2008. С. 9–290.
21. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. В 2т. URL: <https://archive.org/details/Chernykh-IESRJa/Chernykh-IESRJa-1/>
22. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 1. URL: <https://archive.org/details/B-001-004-137/essja01/page/n53/mode/2up>
23. *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* / пад рэд. В. У. Мартынава. URL: https://archive.org/details/ESBM_1978-2017/ESBM_1/

Надійшла до редакції 03 березня 2026 р.

Прийнята до друку 29 квітня 2026 р.

Опублікована 29 травня 2026 р.

References

1. Bezljaj, F. (1977). *Etymological dictionary of the Slovene language* (Vol. 1: A–J) [in Slovene]. Ljubljana. https://archive.org/details/Bezljaj_ESSJ/Bezljaj_France_ESSJ_1/

2. Skok, P. (1971–1974). *Etymological dictionary of the Croatian language* [in Croatian]. Zagreb. <https://archive.org/details/etimologijski-rjecnik-hrvatskoga-ili-s-rpskogaj-ezika>
3. *Dictionary of Czech dialects* [in Czech]. (n.d.). <https://sncj.ujc.cas.cz/>
4. *Dictionary of Polish dialects* (Vol. 7, Issue 1 (20), Dużo–Dziama) [in Polish]. (n.d.). <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/43290/edition/24695/content>
5. Buriachok, A. A. (1961). *Names of kinship and affinity in the Ukrainian language* [in Ukrainian]. Kyiv.
6. Georgiev, V. (Ed.). (n.d.). *Bulgarian etymological dictionary* [in Bulgarian]. <https://ibl.bas.bg/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD-%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA/>
7. Melnychuk, O. S. (Ed.). (1982–2012). *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (Vols. 1–7) [in Ukrainian]. Naukova Dumka.
8. Kachur, I. (2021). The relationship between language and reality. *Philological Journal*, (1), 45–51 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232648>
9. Kyiak, T. R. (1988). *Motivation of lexical units* [in Ukrainian]. Lviv.
10. Piatnychka, T. V. (2023). Language, speech and thinking: Theoretical and practical aspects of functioning. *Transcarpathian Philological Studies*, (30), 171–176 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.31>
11. Potebnia, A. A. (1864). *On the connection of certain representations in language* [in Russian]. <https://ekhnur.karazin.ua/bitstreams/0d9f54c6-414b-4a0e-9f6c-ba9f6282710b/download>
12. Preobrazhensky, A. G. (1925). *Etymological dictionary of the Russian language* (Vol. 1: A–O) [in Russian]. https://imwerden.de/pdf/lyapunov_slovar_preobrazhenskogo_1925_text.pdf
13. Slobodianiuk, T. B. (2022). Issues of interaction between thinking and speech in the context of holistic speech-and-thinking activity of art students. *Acta Paedagogica Volynienses*, (2), 159–164 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-16>
14. *Dictionary of Russian folk dialects* (Issue 1) [in Russian]. (1966). https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_narodnykh_govorov_vyp_02_b_1966_ocr.pdf
15. *Dictionary of Russian folk dialects* (Issue 7) [in Russian]. (1972). https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_narodnykh_govorov_vypusk_07_1972_ocr.pdf
16. Hrinchenko, B. (1927–1928). *Dictionary of the Ukrainian language* (Vol. 1: A–Ī) [in Ukrainian]. Kyiv: Horno.
17. Taranenko, K. V. (2023). The linguistic worldview as a reflection of the national character of Ukrainians. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 34(73)(4), 40–44 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.4/08>
18. Tymofiiieva, K. M. (2019). The linguistic worldview as a reflection of the national mentality and its interpretation in modern linguistics. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, (7), 40–46 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-7\(330\)-40-46](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-7(330)-40-46)
19. *Explanatory dictionary of the Macedonian language: Electronic corpus* [in Macedonian]. (n.d.). Krste Misirkov Institute. <https://makedonski.gov.mk/corpus/1/bapka-zh>
20. Trubachev, O. N. (2008). History of Slavic kinship terms and some of the earliest terms of social structure. In O. N. Trubachev, *Works on etymology: Word. History. Culture* (Vol. 3, pp. 9–290) [in Russian]. Moscow.
21. Chernykh, P. Ya. (n.d.). *Historical and etymological dictionary of the modern Russian language* (Vol. 1) [in Russian]. <https://archive.org/details/Chernykh-IESRJa/Chernykh-IESRJa-1/>
22. *Etymological dictionary of Slavic languages: Proto-Slavic lexical fund* (Issue 1) [in Russian]. (n.d.). <https://archive.org/details/B-001-004-137/essja01/page/n53/mode/2up>
23. Martynov, V. U. (Ed.). (1978–2017). *Etymological dictionary of the Belarusian language* [in Belarusian]. https://archive.org/details/ESBM_1978-2017/ESBM_1/

Submitted March 03, 2026.

Accepted April 29, 2026.

Published May 29, 2026.

Liudmyla Pedchenko, Candidate of Philology, Associate Professor of the History of Foreign Literature and Classical Philology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University (Maidan Svoboda, 4; 61022, Kharkiv, Ukraine); e-mail: l.v.pedchenko@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8603-293X>

Cognitive Mechanisms of Secondary Nomination (in the Context of O. O. Potebnia's Work "On the Connection of Certain Representations in Language")

The article explores the cognitive mechanisms underlying secondary nomination in Slavic languages, drawing on the theoretical framework proposed by O. O. Potebnia in his work "On the Connection of Certain Representations in Language." The relevance of the study lies in the need to deepen the understanding of semantic development processes and to reveal the internal motivation of so-called etymologically "opaque" words. The aim of the research is to identify cognitive links that determine the formation of secondary nominations, based on the analysis of Slavic lexemes derived from the roots *bab-* and *did-/ded-* in their object-related meanings.

The study employs a systemic cognitive-onomasiological approach, which allows lexical units to be analyzed within semantic fields and series, thus revealing regular patterns of semantic evolution. A wide range of linguistic data from various Slavic languages and dialects is examined, demonstrating that these lexemes frequently acquire meanings associated with objects characterized by verticality, solidity, and function as support.

The analysis shows that the common semantic component of these secondary meanings is the notion of a "vertically oriented solid object." This feature can be interpreted through the ancient conceptual link "old age — tree — verticality," as described by Potebnia. It is argued that this link reflects a stable cognitive model or "habit of thought" that governs semantic derivation processes. The findings demonstrate that even lexemes perceived as etymologically obscure may possess internal semantic motivation shaped by cognitive mechanisms.

The results confirm the effectiveness of the cognitive approach in studying semantic change and highlight its potential for further research into universal and language-specific mechanisms of secondary nomination in Slavic languages.

Keywords: secondary nomination, cognitive linguistics, representation, inner form of the word, semantic motivation, O. O. Potebnia, Slavic languages, onomasiology.

Як цитувати: Педченко, Л. (2026). Когнітивні механізми вторинної номінації (у контексті праці О. О. Потебні «Про зв'язок деяких уявлень у мові»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, (98), 107-113. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2026-98-16>

Cite as: Pedchenko, L. (2026). Cognitive Mechanisms of Secondary Nomination (in the Context of O. O. Potebnia's Work "On the Connection of Certain Representations in Language"). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Philology*, (98), 107-113. <https://doi.org/10.26565/2227-1864-2026-98-16> [in Ukrainian]